

مجله دانشکده ادبیات

شماره ۱ سال ششم

۱۳۳۷

مهر ماه

هزاره مسعودی

بقلم: آقای سعید نفیسی
استاد دانشکده ادبیات

سال گذشته مصادف با گذشت هزار سال شمسی از درگذشت مسعودی مورخ معروف بود. پیشنهاد من دانشگاه اسلامی علیگره در هندوستان مراسمی دربارۀ وی برپا کرد و در روز ۲۸ و ۲۹ دیماه کنکریهای از دانشمندان چند کشور تشکیل شد و در ضمن نمایشگاهی از بهترین نسخهای خطی عربی و فارسی که در علیگره هست ترتیب داده بودند.

در چهار جلسه این کنکریه بسیاری از دانشمندان مسلمان مقیم هندوستان از آنجمله آصف علی فیضی رئیس دانشگاه سرینگر پاتخت کشمیر و محمد علی استاد جغرافیا در دانشگاه ساوگر و حافظ غلام مصطفی دانشیار ادبیات عرب در دانشگاه علیگره و پرفسر عبدالمدین استاد ادبیات عرب در آن دانشگاه و دکتر مقبول احمد نایب رئیس «انستیتوی مطالعات اسلامی» در دانشگاه علیگره و پرفسر هادی حسن استاد ادبیات فارسی در آن دانشگاه و اعجاز احمد دانشیار جغرافیا و حاج سبط الحسن رئیس «کتابخانه مخطوطات» آن دانشگاه سخنرانی کردند و هر یک جنبه ای از آثار و زندگی مسعودی را مورد بحث قرار دادند. از دانشمندان اروپایی پرفسر برنارد لوئیس استاد دانشگاه لندن و پرفسر فن کرونیو استاد دانشگاه کالیفرنیا در امریکا و پروفسور اشپیس رئیس بنگاه اسلامی دانشگاه بون در آلمان غربی حاضر بودند و برخی مانند

پرفسریلا استاد دانشگاه پاریس و پرفسر مینورسکی خاورشناس بسیار معروف که توانسته بودند حاضر شوند متن سخنرانیهای خود را فرستاده بودند.

از ایران آقایان بدیع الزمان فروزانفر و دکتر محمد معین نیز دعوت داشتند و توانستند در جلسات حضور بیابند. آقای دکتر معین نیز مقاله‌ای بعنوان مسعودی وزردشت فرستاده بود. از لبنان آقای یگلا زیاده استاد دانشگاه امریکایی بیروت در کنگره حاضر بود. بسیاری از نمایندگان سیاسی کشورهای اسلامی مقیم دهلی نیز در کنگره حاضر بودند. من نیز بنوبت خویشتن در نخستین جلسه کنگره يك سخنرانی کردم که متن آن در زیر انتشار مییابد:

چند نکته درباره زندگی و کارهای مسعودی

در میان گروه فراوان مورخان اسلامی مسعودی دوبرتری دارد: نخست وسعت اطلاع او در تاریخ و جغرافیای کشورهای بیست که در آن زمان در تمدن جهان معروف بوده‌اند. دوم کثرت مؤلفات اوست که در هر قرن ورشته از معارف آن زمان کتاب یا رساله‌ای داشته است.

ناجایی که ما خبر داریم ۳۸ کتاب و رساله در بین رشته‌های مختلف نوشته است و دریغاً که امروز جزانده کی از مؤلفات فراوان وی باقی نیست.

خود در پایان کتاب مروج الذهب نام و نسب خویش را ابوالحسن علی بن حسین ابن علی مسعودی و در آغاز کتاب التنبیه و الاشراف بهمین گونه و در پایان آن علی بن حسین بن علی آورده است. ابن الندیم مؤلف معروف کتاب الفهرست که کتاب خود را در ۳۷۷ یعنی ۳۲ سال پس از مرگ مسعودی به پایان رسانیده و نخستین کسیست که ذکر از او کرده است، نام و نسب وی را ابوالحسن علی بن ابی الحسن مسعودی آورده است و از اینجا پیداست که جد وی حسین نیز کنیه ابوالحسن را داشته و وی در کنیه با جد خود شریک بوده است. ابن الندیم در باره وی مینویسد (۱): ابوالحسن علی بن ابی الحسن مسعودی ابن مرد از مردم باختر بود و معروف بود با ابوالحسن علی بن حسین بن علی مسعودی از بازماندگان عبدالله بن مسعود مصنف کتابهای تاریخ و اخبار شاهان است و از کتابهای اوست کتاب معروف بمروج الذهب و معادن الجواهر در باره تحفه‌های

پادشاهان نامی و نامهای پیوندها و کتاب ذخائر العلوم و ماکان فی سائر الدهور و کتاب الاستذکار لمامر فی سالف الاعمار و کتاب التاریخ فی اخبار الامم من العرب والعجم و کتاب رسائل .

کسانی که سرگذشت وی را نوشته اند همه این نکته را آورده اند که اصلا از مردم بغداد و از بازماندگان عبدالله بن مسعود بن غافل بن حبیب هذلی از مشاهیر اصحاب رسول بوده که در سال ۳۲ هجری در گذشته است و پیداست که نسبت مسعودی بواسطه انتساب باین خاندانست .

تاریخ رحلت وی را در جمادی الاخره ۳۴ ضبط کرده اند و چون آخرین تألیف خود یعنی کتاب التنبیه والاشراف را در قسطنطین نزدیک قاهره در ۳۴ یعنی در همان سالی که در گذشته بپایان رسانیده است احتمال نزدیک بیقین میرود که در مصر در گذشته باشد .

چنان می نماید که اگر هم در بغداد بجهان آمده و در آنجا پرورش یافته باشد در آن شهر چندان نزیسته است زیرا که در سراسر آناری که از مانده اشارتی بدین نیست که در بغداد بسیار مانده باشد بلکه صریحاً پیداست که در سراسر کشورهای اسلامی آن روزگار از هندوستان گرفته تا آفریقا سفرهای بسیار کرده و مخصوصاً در جنوب و مغرب ایران بسیار گشته و نه تنها از تاریخ ایران و داستانهای ملی ایرانیان و کتابهای بسیاری که در باره ایران پیش از اسلام پرداخته بودند آگاهی فراوان و بسیار دقیق دارد بلکه از نامهای ایرانی و کلماتی که از زبان فارسی در مؤلفات خویش آورده خوب پیدا است که زبان فارسی دری را بعد کمال میدانسته است و شاید اینراستون دلیلی دانست که وی در ایران پرورش یافته باشد .

قرینه دیگری که در دست است اینست که مطهر بن طاهر مقدسی در کتاب البدء و التاریخ ۱ که بسال ۳۵۵ تألیف کرده است درباره کیومرث که نخستین پادشاه در داستانهای ایرانست می گوید : « مسعودی در قصیده مجبره ای که بفارسی سروده چنین گفته است :

گرفتش بگیتی درون پیشگاهی

نخستین کیومرث آمد بشاهی

چوسی سالی بگیتی پادشا بود که فرمانش بهرجایی روابود
و این ابیات را نیاوردم مگر برای آنکه ایرانیان را دیده ام این ابیات و قصیده
را نیکو می‌شمرند و برای آن تصویر می‌سازند و آنرا تاریخ خود می‌پندارند .

محررة در لغت بمعنی پیراسته و نیکو آراسته است . جای دیگر در پایان پادشاهی
ساسانیان^۱ می گوید : کار پادشاهان پارس پایان رسید و خدای دین خود را آشکار
کرد و وعده خود را بر آورد ... و مسعودی در پایان قصیده خود بفارسی می‌گوید :

سپری شد نشان خسروانما که کام خویش راندند در جهانما

جای دیگری که ذکری ازین مسعودی و منظومه فارسی او آمده در کتابیست،
که بنام غرر اخبار ملوک الفرس و سیر هم در پاریس چاپ شده و ناشر آن را بخط بابو
منصور عبدالملک بن محمد بن اسماعیل ثعالبی نیشابوری ادیب بسیار معروف ایرانی
متولد در ۳۵۰ و متوفی در ۴۲۹ نسبت داده است و ترجمه فارسی آن نیز بنام «شاهنامه
ثعالبی» انتشار یافته است . نام درست این کتاب «غرر السیره یا» کتاب الغرر فی سیر
الملوک و اخبار هم» و تألیف ابو منصور حسین بن محمد سرغنی ثعالبی متوفی در ۴۲۱
است^۲ که برای نصر بن ناصر الدین سبکتگین برادر محمود غزنوی نوشته است . دو نسخه
خطی ازین کتاب در کتابخانه ملی پاریس هست و در آبانماه سال گذشته مخصوصاً برای
آنکه آگاهی درست درباره آن بدست آورم هر دو را بدقت دیدم و معلوم شد تنها قسمتی
از آغاز این کتابست و هر دو نسخه تازه است و گویا نسخه دیگری از آن در استانبول
هست . دو نسخه پاریس هر دو تنها شامل قسمت پیش از اسلامست و پیش از سال
۴۱۲ تألیف شده است .

درین کتاب یکجا^۳ در باره عمین مسعودی چنین آمده است : « مسعودی در
مزدوجه ای که بفارسی سروده پنداشته است که طهمورث کهن دژ مرورا ساخته است .
جای دیگر^۴ در پادشاهی بهمن پسر اسفندیار و لشکر کشی او بسیستان و جنگ با زال

۱ - ج ۳ ص ۱۷۲

۲ - یا مرعشی، ریحانة الادب فی تراجم المعروفین بالکنیة او اللقب تألیف محمد علی تبریزی
معروف بمدرس ج ۴ ص ۱۱ چاپ تهران ۱۳۳۱-۱۳۷۱ بنقل از آداب اللغة المریبة .

۳ - ص ۱۰

۴ - ص ۳۸۸

می گوید: «برزال بخشایش آورد و او را فرمود بجایگاه خود باز گردد و باندازه گذرانش از دارایی وی برایش گذاشت و مسعودی مروزی در مزدوجه خود آورده است که او را کشت و کسی از بازماندگانش بجا نگذاشت».

مزدوجه در اصطلاح شعر تازی همانست که در فارسی مثنوی می گوئیم. چیزیکه درین میان مسلمست اینست که این مسعودی مروزی که منظومه ای نظیر آنچه دقیقی در مزدوسی پس از و در داستانهای ملی ایران سروده اند گفته است پیش از سال ۳۵۵ یعنی سال تألیف کتاب البدء والتاریخ و پیش از سال ۱۲۴ که مقارن تألیف کتاب غرر السیر باشد میزیسته است و در همان زمانی که مسعودی مورخ معروف مؤلف مروج الذهب و کتاب التنبیه والاشراف زندگی می کرده نیز در حیات بوده است.

اگر این منظومه را از ابوالحسن مسعودی مورخ معروف ندانیم لا اقل مسلم می شود که کسانی با نسبت مسعودی که میبایست از بازماندگان همان عبدالله بن مسعود نیای ابوالحسن مسعودی مورخ بوده باشند در ایران و در شهر مرو در همان زمانها زیسته اند.

نکته ای که از آثار ابوالحسن مسعودی در مروج الذهب و کتاب التنبیه والاشراف برمی آید اینست که وی پیوستگی با آل علی داشته و امامی بوده است زیرا که نه تنها درباره علویان اطلاعات فراوان دارد بلکه در میان مؤلفات وی سه کتاب و رساله بوده است یکی بعنوان رساله البیان فی اساء الائمة و دیگر الاستبصار فی الامامة و دیگر کتاب الضموة فی الامامة. و انگهی میدانیم که بسیاری از فرق شعوبیه مخصوصاً در ایران توجه و اهتمام خاصی بعلوم اوائل و معارف قدیم یونان و روم و هند و ایران و یهود و نصاری و صابین و نبطیان و پیروان سرقیون و ابن دیصان و فرق دیگر پیش از اسلام داشته اند و بعلوم ملل و نحل توجه بسیار کرده اند و این توجه فوق العاده باین مسائل در آثار ابوالحسن مسعودی و نامهای کتابها و رسائلی که داشته است دیده میشود. در ضمن بیان عقاید معتزله را ترجیح می دهد و بیداست که پیرو طریقه اعتزال بوده است. اینکه سرانجام بمصر رفته و ظاهراً در آنجا در گذشته است شاید بدان سبب باشد که از ۲۹۷ بعد خلفای فاطمی در آن سرزمین پناهگاهی برای هواخواهان امامت و طرفداران علویان و آزادفکرانی مانند معتزله فراهم کرده بودند که در کشورهای دیگر اسلامی

تا بدان اندازه نبود. در بسیاری از کتابهای رجال شیعه نیز ذکری از وی رفته است و مؤلفان این کتابها و امامی میدانسته اند. اینک از سی و هشت کتاب و رساله ابوالحسن مسعودی مورخ معروف دو کتاب کامل او یعنی مروج الذهب و کتاب التنبیه و الاشراف در دست ماست. کتاب کوچکی نیز در ۲۵۶ صفحه در قاهره در سال ۱۳۵۷ به عنوان اخبار الزمان و بنام وی چاپ کرده اند و در استناد آن بوی تردیدست و اگر از وی باشد قسم بسیار مختصری از آن کتابست زیرا که در مروج الذهب و کتاب التنبیه و الاشراف که از کتابهای مختصر اوست کراراً برای تفصیل مطالب باین کتاب حواله کرده است. پیداست که مفصلترین کتاب او که شامل همه مباحث تاریخ و جغرافیا و ملل و نحل بوده اخبار الزمان و من اباده الحدثان نام داشته و آنرا شامل سی مجلد دانسته اند. سپس کتاب کوچکتري بنام کتاب الاوسط پر داخته و پس از آن باز کتاب مختصر تری بنام مروج الذهب و معادن الجواهر در جمادی الاخره ۳۳۹ بپایان رسانیده و پس از نه سال در پایان زندگی خود مختصرترین کتاب تاریخ خود را بنام کتاب التنبیه و الاشراف بپایان رسانیده است.

در کتابخانه مخطوطات دانشگاه اسلامی علیگره نسخه ای هست بخطی روشن و خوانا و تا اندازه ای کم غلط که در ورق اول آن کتاب نسخه بخط جلی نوشته است: « کتاب عجائب الدنيا للمسعودی وما فیها من الجزائر والعجائب والملوک والكهان و الاهرام والبرانی ، و کاتب در پایان نسخه رقم کرده است: « تم الكتاب بعون الله و منه وفضله و هذا ما انتهى الینا من کتاب العجائب علی النمام والکمال ونعوذ بالله من الزیادة و النقصان بتاريخ نهار الثلاثاء ۱۲ شهر جمادی الاخر (کذا) سنه ۹۸۲ علی ید اقرع عباد الله تعالی و احوجهم الی عفوه و مغفرته محمد بن خلیل السقیی غفر الله له . لوالذیة ولمن قرأ فی هذا الكتاب» از رسم الخط و کاغذ و جدول بندی و جلد سازی این نسخه پیداست که در آسیای غربی در ترکیه و یا در سوریه نوشته شده است.

مسعودی در مروج الذهب و در کتاب التنبیه و الاشراف که گویا آخرین تألیف اوست نامها و عناوین مؤلفات دیگر خود را مکرر آورده است و در میان آنها ذکری از عجائب الدنيا نیست. پس اگر این کتاب از مسعودی باشد میبایست نام دیگری داشته

باشد. درین نسخه ذکر می‌شود که کهنه‌هست و از آن جمله از سطح نام کاهن معروف عرب و داستان‌هایی از پیش‌گوییها و تعبیرها و فراس‌وی.

باب پنجاه و دوم مروج الذهب در باب کهنانست و باب پنجاه و سوم در اخبار کاهنان در پایان باب پنجاه و دوم نام و نسب سطح کاهن را چنین آورده است: ربيع بن ربيعة بن مسعود بن مازن بن دقیر بن عدی بن مازن بن غسان و در پایان باب پنجاه و سوم تصریح می‌کند که پیش ازین اخبار کاهنان را در کتابهای خود اخبار الزمان را وسط آورده‌ایم. این نسخه که کاتب نام آنرا عجائب الدنيا گذاشته همانست که در قاهره بنام اخبار الزمان چاپ شده است. در دیباچه مجلد اول مروج الذهب چاپ پاریس ناشران این کتاب نوشته‌اند که کرمر Kremer خاورشناس آلمانی در ۱۸۴۹ نسخه‌ای کهن در حلب یافته است که رودیگر Rödiger خاورشناس آلمانی عقیده دارد مجلد اول کتاب اخبار الزمانست و در مجلد پنجم مجله انجمن خاورشناسان آلمان در صحیفه ۴۲۹ ذکر می‌شود که گویا این هم همان نسخه‌ای باشد که در قاهره بنام اخبار الزمان از روی آن چاپ کرده‌اند.

مسعودی در کتاب مروج الذهب بیست و یک کتاب و رساله خود را نام برده است باین ترتیب: اخبار الزمان و من اباده الحدیثان (۱۳ بار) ۴ المقالات فی اصول الدیانات (پنج بار) ۴ رساله التبیان فی اسماء الائمة (دو بار) ۴ کتاب الابانة فی اصول الدیانة یا عن اصول الدیانة (دو بار) ۵ سر الحیات (پنج بار) ۶ الاستبصار فی الامامة (پنج بار) ۷ کتاب الاوسط فی

۱ - ص ۵ از مقدمه

۲ - چاپ پاریس ج ۱ ص ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶، ۱۴۲۷، ۱۴۲۸، ۱۴۲۹، ۱۴۳۰، ۱۴۳۱، ۱۴۳۲، ۱۴۳۳، ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶، ۱۴۳۷، ۱۴۳۸، ۱۴۳۹، ۱۴۴۰، ۱۴۴۱، ۱۴۴۲، ۱۴۴۳، ۱۴۴۴، ۱۴۴۵، ۱۴۴۶، ۱۴۴۷، ۱۴۴۸، ۱۴۴۹، ۱۴۵۰، ۱۴۵۱، ۱۴۵۲، ۱۴۵۳، ۱۴۵۴، ۱۴۵۵، ۱۴۵۶، ۱۴۵۷، ۱۴۵۸، ۱۴۵۹، ۱۴۶۰، ۱۴۶۱، ۱۴۶۲، ۱۴۶۳، ۱۴۶۴، ۱۴۶۵، ۱۴۶۶، ۱۴۶۷، ۱۴۶۸، ۱۴۶۹، ۱۴۷۰، ۱۴۷۱، ۱۴۷۲، ۱۴۷۳، ۱۴۷۴، ۱۴۷۵، ۱۴۷۶، ۱۴۷۷، ۱۴۷۸، ۱۴۷۹، ۱۴۸۰، ۱۴۸۱، ۱۴۸۲، ۱۴۸۳، ۱۴۸۴، ۱۴۸۵، ۱۴۸۶، ۱۴۸۷، ۱۴۸۸، ۱۴۸۹، ۱۴۹۰، ۱۴۹۱، ۱۴۹۲، ۱۴۹۳، ۱۴۹۴، ۱۴۹۵، ۱۴۹۶، ۱۴۹۷، ۱۴۹۸، ۱۴۹۹، ۱۵۰۰، ۱۵۰۱، ۱۵۰۲، ۱۵۰۳، ۱۵۰۴، ۱۵۰۵، ۱۵۰۶، ۱۵۰۷، ۱۵۰۸، ۱۵۰۹، ۱۵۱۰، ۱۵۱۱، ۱۵۱۲، ۱۵۱۳، ۱۵۱۴، ۱۵۱۵، ۱۵۱۶، ۱۵۱۷، ۱۵۱۸، ۱۵۱۹، ۱۵۲۰، ۱۵۲۱، ۱۵۲۲، ۱۵۲۳، ۱۵۲۴، ۱۵۲۵، ۱۵۲۶، ۱۵۲۷، ۱۵۲۸، ۱

در کتاب التنبیه والاشراف یازده کتاب دیگر را که در مروج الذهب نام نبرده بدین شرح ذکر کرده است: ذخائر العلوم وماکان فی سالف الدهور (چهار بار)^۱ کتاب الاستذکار لماجرى فی سالف الاعصار (بیست و پنج بار)^۲. خزائن الدین وسر العالمین (سه بار)^۳. کتاب المسائل والعلل فی المذاهب والملل (دو بار)^۴. فنون المعارف وماجرى فی الدهور السوالف (بیست و هفت بار)^۵. نظم الجواهر فی تدبیر الممالک و العساکر (یکبار)^۶ - اخبار المسعودیات یا المسعودیات (دو بار)^۷ - وصل المجالس (یکبار)^۸ - نظم الاعلام فی اصول الاحکام (یکبار)^۹ - تقلب الدول وتغیر آراء الملل (یکبار)^{۱۰} - مقاتل فرسان العجم (یک بار)^{۱۱}.

ازین جا پیداست که این یازده کتاب را در فاصله میان تالیف مروج الذهب در ۳۳۶ و تالیف کتاب التنبیه والاشراف در ۳۴۵ یعنی در مدت نه سال تالیف کرده و این کثرت کاروی را میرساند.

از کتاب مروج الذهب ومعادن الجواهر نیز درین کتاب بیست و یکبار ذکر کرده است^{۱۲} و نیز از کتابهایی که ذکر آنها را در مروج الذهب آورده بدینگونه یاد کرده است: اخبار الزمان ومن اباده الحدیثان (۱). رده بار^{۱۳} - رساله البیان فی اسماء

- ۱ - چاپ لندن ص ۱۷۶، ۹۷، ۲ - ۴۰۰
- ۲ - ص ۱۲۸، ۱۲۷، ۱۲۶، ۱۲۵، ۱۲۴، ۱۲۳، ۱۲۲، ۱۲۱، ۱۲۰، ۱۱۹، ۱۱۸، ۱۱۷، ۱۱۶، ۱۱۵، ۱۱۴، ۱۱۳، ۱۱۲، ۱۱۱، ۱۱۰، ۱۰۹، ۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۶، ۱۰۵، ۱۰۴، ۱۰۳، ۱۰۲، ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱
- ۳ - ص ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱
- ۴ - ص ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱
- ۵ - ص ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱
- ۶ - ص ۱۰۱
- ۷ - ص ۲۳۳، ۲۵۹
- ۸ - ص ۲۳۳
- ۹ - ص ۴
- ۱۰ - ص ۲۳۴
- ۱۱ - ص ۱۰۲
- ۱۲ - ص ۱۰۲، ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱
- ۱۳ - ص ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱

الائمة (یکبار) ۱ - کتاب الابانة عن اصول الديانة (یکبار) ۲ - سر الحيات (دوبار) ۳ -
کتاب الاوسط (پنج بار) ۴ - کتاب المقالات فی اصول الديانات (چهار بار) ۵ - نظم الادنه
فی اصول الملة (یکبار) ۶ .

چنانکه پیش ازین گذشت ابن الندیم در کتاب الفهرست کتابی بنام کتاب التاريخ
فی اخبار الاسم من العرب والعجم بنام وی ذکر کرده است و ابن شاکر کتبی در کتاب
فوات الوفيات ۷ اخبار الامم من العرب والعجم آورده است و شاید مقصود از آن اخبار الزمان
یا کتاب الاوسط باشد و یا کتاب دیگری که مسعودی خود بدان اشاره نکرده است .
ابن الندیم و ابن شاکر کتاب دیگری نیز بنام او آورده اند بعنوان کتاب الرسائل .
ابن شاکر مؤلفات وی را بدین گونه شمرده است : مروج الذهب - اخبار الزمان
تقریبا در ۳۰ مجلد - ذخائر العلوم و ماکان فی سالف الدهور - الرسائل - الاستذکار لما
جر فی سالف الاعصار - اخبار الاسم من العرب و العجم - خزائن الملوك و سر العالمین
که پیدا است تحریفی از نام کتاب خزائن الدین و سر العالمین اوست - المقالات فی اصول
الديانات - البيان فی اسماء الائمة - المسائل و العلل فی المذاهب و الملل - الابانة فی
اصول الديانة - سر الحيات - الاستبصار فی الامامة و کتاب دیگری نام برده است بعنوان
السياحة المدينة فی السياسة و الاجتماع که ذکرى از آن در مؤلفات مسعودی نیست ،
کتاب مروج الذهب تا کنون شش بار چاپ شده است :

۱ - یکبار در حاشیه تاریخ کامل ابن الاثیر چاپ قاهره در ۱۳۰۳

۲ - یکبار در حاشیه نفع الطیب احمد مقرئ مغربى در قاهره در ۱۳۰۲

۳ - یکبار در بولاق در ۱۲۸۳

۴ - یکبار در مصر در ۱۳۰۳

۴ - بار دیگر در مصر در دومجلد در ۱۳۴۶

۱ - ص ۲۶۷

۲ - ص ۳۵۴

۳ - ص ۳۵۳، ۱۵۵

۴ - ص ۴۰۰، ۱۷۵، ۱۴۴، ۹۷، ۲

۵ - ص ۳۹۷، ۳۵۳، ۱۶۱، ۱۵۴

۶ - ص ۴

۷ - چاپ بولاق ۱۲۹۹ جلد ۲ ص ۴۵

۶ - یکبار هم با ترجمه فرانسه در ۹ مجلد در پاریس از ۱۸۶۱ تا ۱۸۷۷ انتشار یافته است. مجلدات اول تا سوم آنرا س. باربیه دومنار C. Barbier de Meynard و پاره دو کورتی Pavet de Courteille خاورشناسان فرانسوی با هم ترجمه کرده اند و از مجلد چهارم تا نهم را باربیه دومنار به تنهایی ترجمه کرده است. نام ترجمه فرانسوی این کتاب را Les prairies d'or گذاشته اند که بمعنی مرغزار طلاست زیرا که کلمه مروج که جمع مرج است در زبان تازی چراگاه و علفزار معنی میدهد و در ضمن بمعنی جایگاه شستن هم هست و البته درین مقام معنی درست مروج الذهب جایگاه زرشویی است و نه علفزار و مرغزار طلا.

کتاب التنبیه والاشراف یکبار در لیدن در ۱۸۹۴ با اهتمام دوخویه M.J. De Goeje خاورشناس هلندی چاپ شده و بار دیگر از روی آن در قاهره در ۱۹۳۸-۱۳۵۷ چاپ کرده اند. سیلومستر دوساسی Silvestre de Sacy خاورشناس بسیار مشهور فرانسوی قسمتی ازین کتاب را بعنوان Le livre de l'indication et de l'admonition بفرانسه ترجمه کرده و سپس همه کتاب را کارا دوو B. Carra de Vaux خاورشناس دیگر فرانسوی بنام Le livre de l'avertissement et de la revision بفرانسه ترجمه کرده و در ۱۸۹۷ در پاریس انتشار داده است.

چنانکه پیش ازین آوردم قسمتی از کتاب اخبار الزمان نیز در قاهره در سال ۱۳۵۷ چاپ شده است.